

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 czerwca 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jarosław Sobotka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Leszek Bielecki

SSN Robert Stefanicki

w sprawie z odwołania L. S.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w Krakowie
o składki,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 5 czerwca 2024 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od postanowienia Sądu Apelacyjnego
w Krakowie z dnia 8 lutego 2023 r., sygn. akt III AUa 2010/19, III AUz 308/19,

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Decyzją z 9 lipca 2018 r. (nr [...]) Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Krakowie, na podstawie art. 83 ust. 1 w zw. z art. 48 ust. 1 oraz art. 32 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2017 r.,

poz. 1778 ze zm.), określił wysokość należności z tytułu składek za okres od października 2009 r. do maja 2016 r., w tym na ubezpieczenia społeczne, (zakres deklaracji 01-39), w kwocie 27.194,97 zł oraz należne odsetki w kwocie 14.995,00 zł, na ubezpieczenie zdrowotne, (zakres deklaracji 01-39), w kwocie 11.131,58 zł oraz należne odsetki w kwocie 6.116,00 zł oraz na Fundusz P. (zakres deklaracji 01-39) w kwocie 1.367,38 zł oraz należne odsetki w kwocie 1.006,00 zł. Wskazane wyżej odsetki organ rentowy wyliczył na dzień 9 lipca 2018 r. Płatnik składek – L. S. - była zobowiązana do składania deklaracji rozliczeniowych, a nie wywiązała się z tego obowiązku, zatem organ rentowy dokonał wymiaru składek z urzędu za okres od października 2009 r. do maja 2016 r.

Decyzją z 22 października 2018 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Krakowie, na podstawie art. 154 § 1 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r., Kodeks postępowania administracyjnego oraz art. 83a ust. 2 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, zmienił decyzję z 9 lipca 2018 r. (nr [...]) w sprawie określenia dla dłużnika L. S. wysokości należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenie zdrowotne, Fundusz P. ustalając, że należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne zostały częściowo uregulowane wpłatami z 2018 r., natomiast należności na ubezpieczenie zdrowotne i Fundusz P. zostały skorygowane odpisem z tytułu przedawnienia.

Wyrokiem z dnia 16 października 2019 r. (sygn. akt VII U 2893/18) Sąd Okręgowy w Krakowie VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych oddalił odwołanie L. S. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Krakowie z 9 lipca 2018 r. i z 22 października 2018 r., określających wysokość należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenie zdrowotne i Fundusz P. (punkt I) oraz zasadził od odwołującej na rzecz organu rentowego kwotę 360 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego (pkt II).

Na skutek apelacji odwołującej od wyroku Sądu Okręgowego w Krakowie oraz zażalenia Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Krakowie, na zawarte w punkcie II tego wyroku orzeczenie o kosztach postępowania, Sąd Apelacyjny w Krakowie III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, postanowieniem z 8 lutego 2023 r. (sygn. akt III AUa 2010/19, III AUz 308/19), uchylił zaskarżony wyrok oraz poprzedzającą go decyzję organu rentowego i umorzył postępowanie.

W uzasadnieniu postanowienia Sąd Apelacyjny wskazał, że postępowanie w sprawie niniejszej, z uwagi na śmierć odwołującej przed wydaniem wyroku przez Sąd II instancji, podlega umorzeniu. Śmierć strony, co do zasady, stanowi przesłankę zawieszenia postępowania na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c. do czasu zgłoszenia się lub wskazania następców prawnych (w szczególności spadkobierców) zmarłego (art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c.). Jednak w sprawach związanych z prawami nieprzechodzącymi na następców prawnych sąd, w razie śmierci strony, powinien postępowanie umorzyć - na podstawie art. 355 k.p.c. Wydanie bowiem orzeczenia w stosunku do osoby nieżyjącej jest niedopuszczalne. W sprawie o należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne (odpowiednio ubezpieczenie zdrowotne i Fundusz P.) osoby prowadzącej pozarolniczą działalność gospodarczą mamy do czynienia z taką właśnie sytuacją. Do postępowania sądowego w miejsce zmarłego ubezpieczonego nie mogą wejść jego następcy prawni, gdyż dziedziczeniu podlegają tylko prawa i obowiązki o charakterze cywilnoprawnym. Dziedziczenie nie obejmuje praw i obowiązków publicznoprawnych, które dla przejścia na inne podmioty wymagają wyrażnej podstawy ustawowej we właściwych sobie gałęziach prawa. Ich przejście, o ile w ogóle następuje, nie jest objęte pojęciem dziedziczenia. Nie są też one składnikiem spadku. Innymi słowy, w drodze dziedziczenia nie przechodzą na inne podmioty uprawnienia i obowiązki, które wynikały dla spadkodawcy z innych stosunków niż cywilnoprawne. Sąd odwoławczy wskazał też, że obowiązek zapłaty składek ubezpieczeniowych ma charakter publicznoprawny. Nieopłacone przez prowadzącego działalność gospodarczą składki na własne ubezpieczenia nie stanowią długu spadkowego. Odpowiedzialność składkowa spadkobierców (podobnie jak innych następców prawnych) uregulowana została odrębnie w art. 97-101 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa (jednolity tekst: Dz.U. z 2022 r., poz. 2651), które mają odpowiednie zastosowanie przez art. 31 i art. 32 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2022 r., poz. 1009). Przepis art. 102 Ordynacji podatkowej dotyczący wstąpienia w miejsce osoby zmarłej w toku postępowania nie ma przy tym zastosowania w odniesieniu do postępowania o należności składkowe (nie został wymieniony w art. 31 ustawy systemowej). W odniesieniu do spadkobiercy organ rentowy wydaje odrębną decyzję, od której przysługuje odwołanie na ogólnych

zasadach. Dlatego też, w ocenie Sądu II instancji, w sprawie o należności składkowe osoby prowadzącej pozarolniczą działalność gospodarczą prowadzenie postępowania jest też bezprzedmiotowe. Osoba taka jest nie tylko ubezpieczonym, ale też płatnikiem składek. Mamy tu zatem do czynienia z inną sytuacją niż w przypadku śmierci ubezpieczonego, który nie jest jednocześnie płatnikiem składek. Chociaż także wówczas następuje definitywna utrata zdolności sądowej ubezpieczonego (w jego miejsce nie wchodzi następcy prawni), jednak postępowanie nadal powinno być prowadzone między płatnikiem składek a organem rentowym. Wprawdzie postępowanie toczące się po śmierci ubezpieczonego ani wydany wyrok nie dotyczy jego praw i obowiązków, ale nadal aktualna pozostaje kwestia obowiązków płatnika składek, którym jest inny podmiot. W przypadku zaległości składkowych osoby prowadzącej działalność pozarolniczą takie rozdzielenie osoby ubezpieczonego i płatnika nie ma miejsca. Śmierć takiej osoby prowadzi do definitywnej utraty przez nią zdolności sądowej i wobec braku strony sporu postępowanie nie może się nadal toczyć. W konsekwencji powyższego Sąd Apelacyjny doszedł do przekonania, że w sprawie niniejszej postępowanie należało umorzyć, gdyż wydanie wyroku (także postanowienia w przedmiocie kosztów postępowania) z uwagi na śmierć odwołującej stało się niedopuszczalne (art. 355 k.p.c.). Wobec tego, że okoliczność skutkująca obowiązkiem umorzenia postępowania zaistniała w toku postępowania apelacyjnego i zażaleniowego, umorzenie postępowania musi być poprzedzone uchYLENIEM wyroku Sądu I instancji (art. 386 § 3 k.p.c.). Mając natomiast na uwadze, że postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych poprzedzone jest decyzją organu rentowego, uchYLENIU podlegała także ZASKARŻONA decyzja, skoro z uwagi na wniesione od niej odwołanie nie stała się prawomocna, a jej prawidłowość z powodu śmierci odwołującej nie może być ostatecznie oceniana.

Od postanowienia Sądu Apelacyjnego w Krakowie skargę kasacyjną do Sądu Najwyższego wywiódł organ rentowy, zaskarżając rozstrzygnięcie w całości, zarzucając naruszenie prawa materialnego, tj. art. 97 § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa, w zw. z art. 31 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych przez jego niezastosowanie oraz mającym

istotny wpływ na wynik sprawy naruszeniu przepisów postępowania, tj.: art. 355 k.p.c. i art. 386 § 3 k.p.c.

Z uwagi na wyżej stawiane zarzuty skarżący wniósł o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania z uwagi na jej oczywistą zasadność oraz o uchylenie zaskarżonego postanowienia w całości i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w Krakowie do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna nie zawiera uzasadnionych podstaw.

Nie mogło dojść w rozpoznawanej sprawie do naruszenia wskazywanych w skardze kasacyjnej przepisów prawa materialnego, tj. art. 97 § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa, w zw. z art. 31 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych – Sąd Apelacyjny wydał prawidłowe orzeczenie, biorąc pod uwagę śmierć odwołującej przed wydaniem wyroku przez Sąd II instancji.

Prawdą jest, że do należności z tytułu składek stosuje się odpowiednio art. 97 § 1 ustawy z 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (jednolity tekst: Dz.U. z 2023 r., poz. 2383 ze zm.), dotyczące praw i obowiązków następców prawnych. Sukcesja podatkowa w przypadku spadkobierców obejmuje przede wszystkim majątkowe prawa i obowiązki osoby zmarłej. W przypadku praw o charakterze niemajątkowym ich przejęcie przez spadkobiercę jest ograniczone do sytuacji, gdy były one związane z prowadzoną przez spadkodawcę działalnością gospodarczą i pod warunkiem, że spadkobierca dalej będzie prowadził tę działalność na własny rachunek (art. 97 § 2), który stosuje się odpowiednio do praw i obowiązków z tytułu sprawowanej przez spadkodawcę funkcji płatnika – art. 97 § 3). W prawie podatkowym nie zdefiniowano ani pojęcia praw "majątkowych", ani też "niemajątkowych". Pojęcia te próbowano natomiast dookreślić w prawie cywilnym, zwracając uwagę na bezpośredni wpływ praw majątkowych na ekonomiczny interes podmiotu i brak takiego bezpośredniego oddziaływania w przypadku uprawnień niemajątkowych. Na gruncie prawa publicznego wskazuje się, że podział praw i obowiązków na materialne i niematerialne przebiega według podziału prawa

finansowego na materialne i formalne. Zatem prawa niemajątkowe proceduralne to takie, na podstawie których zawiązują się organizacyjne stosunki prawno-finansowe, a majątkowe dotyczą uprawnień i obowiązków, na podstawie których zawiązują się stosunki prawno-finansowe. Do praw majątkowych zalicza się przykładowo prawo do nadpłaty, do zwrotu podatku lub różnicy podatku naliczonego, prawo do rozliczenia straty w następnych okresach rozliczeniowych, prawo do ulg i premii inwestycyjnych, niewykorzystane prawa do rozłożenia zapłaty podatku na raty, odroczenia zapłaty podatku (zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 10 lutego 2009 r., II FSK 1623/07, Legalis nr 221047).

Śmierć osoby fizycznej jest zdarzeniem prawnym, powodującym sukcesję administracyjną uniwersalną. Zgodnie z brzmieniem art. 97 § 1 Ordynacji podatkowej, który znajduje zastosowanie do należności składowych poprzez odesłanie z art. 31 i 32 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2024 r., poz. 497), prawa i obowiązki majątkowe spadkodawcy przejmują jego spadkobiercy w rozumieniu prawa cywilnego. Odpowiedzialność spadkodawców ocenia się według stanu prawnego na dzień otwarcia i nabycia spadku, a na zakres odpowiedzialności za długi spadkowe w sposób bezpośredni rzutuje sposób przyjęcia spadku przez spadkobierców. Podkreślić jednak należy, że choć odpowiedzialność spadkodawcy za zobowiązania składowe powstaje z mocy prawa (art. 97 § 1 Ordynacji podatkowej), a decyzja organu podatkowego wydawana w tym zakresie ma charakter deklaratoryjny (art. 100 Ordynacji podatkowej) – to jednak jest ona niezbędna. Przepis ten stanowi, że właściwe organy orzekają w odrębnych decyzjach o zakresie odpowiedzialności poszczególnych spadkobierców lub określają wysokość nadpłaty albo zwrotu podatku – nie jest więc możliwe „wejście” spadkobierców w miejsce zmarłego adresata decyzji, wydanej na podstawie art. 83 ust. 1 w zw. z art. 48 ust. 1 oraz art. 32 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych.

Z chwilą otwarcia spadku nieopłacone składki na ubezpieczenia społeczne spadkodawcy stały się więc niewątpliwie długiem spadkobierców. O odpowiedzialności spadkobierców za zaległe składki decydują jednoznacznie art. 97 i 98 Ordynacji podatkowej w związku z art. 31 i 32 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Artykuł 98 § 1 i 2 pkt 1, 2, 5 i 7 stanowi, że do odpowiedzialności

spadkobierców za zobowiązania podatkowe (składkowe) spadkodawcy stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego o przyjęciu i odrzuceniu spadku oraz o odpowiedzialności za długi spadkowe. Przepis art. 98 § 1 Ordynacji podatkowej stosuje się również do odpowiedzialności spadkobierców za zaległości podatkowe (składkowe) i odsetki za zwłokę od zaległości podatkowych spadkodawcy (art. 98 § 2 pkt 1 i 2 Ordynacji podatkowej, *vide*: uchwała Sądu Najwyższego z 7 maja 2008 r., II UZP 1/08, OSNP 2008 nr 23-24, poz. 352, str. 1012). Nie ma w sprawie istotnego znaczenia czy została wydana decyzja w stosunku do spadkodawcy przez organ rentowy określająca wysokość zaległych składek i że tylko w takiej sytuacji należy przenieść odpowiedzialność za zaległości składkowe na spadkobierców (zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 18 maja 2023 r., II FSK 2835/20, Legalis nr 2929034). Decyzja organu rentowego, poza zakresem odpowiedzialności poszczególnych spadkobierców, musi także określać wysokość kwot, o których mowa w art. 100 § 1 i § 2 Ordynacji podatkowej, ale także, biorąc pod uwagę art. 98 § 1 tej ustawy - zakres odpowiedzialności spadkobierców zależny od sposobu przyjęcia spadku. Zakres odpowiedzialności powinien być określony w rozstrzygnięciu, skoro ma pozwolić na określenie obowiązku bez konieczności dodatkowego wyjaśniania treści decyzji przy wykonywaniu dobrowolnym lub przymusowym decyzji. W rozpoznawanej sprawie nie mamy jednak do czynienia z decyzją, wydaną na podstawie art. 100 § 1 i § 2 Ordynacji podatkowej.

W rozpoznawanej sprawie nie mogło więc dojść także do naruszenia przez Sąd Apelacyjny art. 355 k.p.c. i art. 386 § 3 k.p.c. – co wynika w sposób jednoznaczny z powyższych rozważań. Śmierć strony stanowi co do zasady przesłankę zawieszenia postępowania sądowego na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c. Zawieszenie następuje do czasu zgłoszenia się lub wskazania następców prawnych (w szczególności spadkobierców) zmarłego (art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c.). Jednakże w sytuacji, gdy przedmiot sprawy wyklucza wejście do postępowania następców prawnych zmarłego – tak jak to ma miejsce w niniejszej sprawie - postępowanie podlega umorzeniu (art. 355 k.p.c.), gdyż wydanie orzeczenia w stosunku do osoby nieżyjącej jest niedopuszczalne. Artykuł 97 § 1 Ordynacji podatkowej nie przewiduje sukcesji praw o charakterze niemajątkowym, dlatego spadkobiercy nie mogą nabyć praw i obowiązków ściśle związanych z osobą płatnika składek. Odpowiedzialność

za zobowiązania publicznoprawne nadal będzie odnosić się do ogółu praw majątkowych zmarłego, o których mowa w art. 922 k.c., a obciążające zmarłą należności z tytułu niezapłaconych przez nią składek – według stanu na dzień otwarcia spadku – będą przechodzić, jako dług spadku, na spadkobierców, którzy przyjęli spadek, w granicach ich odpowiedzialności za ów dług (por. uchwałę Sądu Najwyższego z 7 maja 2008 r., II UZP 1/08, OSNP nr 23-24, poz. 352 oraz wyrok Sądu Najwyższego z 24 listopada 2009 r., II UK 118/09, Legalis nr 304097). Natomiast zakres tej odpowiedzialności – jak to już zostało podniesione wyżej – ustala się dopiero decyzją wydaną w oparciu o odpowiednio stosowany art. 100 § 1 i 3 Ordynacji podatkowej. Zobowiązany spadkobierca może przy tym także kwestionować wysokość długu ustaloną w takiej decyzji. Odpowiedzialność za zobowiązanie spadkodawcy powstaje niezależnie od wydania decyzji na podstawie art. 100 § 1 Ordynacji podatkowej, w której organ orzeka nie o samej odpowiedzialności, ale o zakresie tej odpowiedzialności. Sama odpowiedzialność spadkobierców powstaje bowiem z chwilą otwarcia spadku, to jest z chwilą śmierci spadkodawcy (art. 924 k.c.), natomiast nabycie spadku następuje z chwilą jego otwarcia (art. 925 k.c.). Jest to zatem typowa decyzja deklaratoryjna, która jedynie potwierdza istnienie stosunku prawnego i zakresu istniejącej z mocy prawa odpowiedzialności. Innymi słowy, art. 100 Ordynacji podatkowej dotyczy zakresu odpowiedzialności poszczególnych spadkobierców, co bezpośrednio wiąże się z treścią art. 98 § 1 za już istniejące zobowiązania podatkowe, zaległości podatkowe, niezapłacone składki ubezpieczeniowe, odsetki i inne należności wskazane w art. 98 § 2 Ordynacji podatkowej. Kwoty wskazane w wydanej na podstawie art. 100 § 1 Ordynacji podatkowej decyzji są więc wciąż tym samym zobowiązaniem spadkodawcy, a organ jedynie rozciąga obowiązek zapłaty na inny podmiot - spadkobierców. Należność, za którą odpowiada spadkobierca, nie ma jednak samoistnego charakteru prawnego. Mimo objęcia jej specyficzną decyzją o zakresie odpowiedzialności spadkobiercy, pozostaje ona zobowiązaniem spadkodawcy.

Na orzekanie w odrębnych decyzjach o odpowiedzialności spadkobierców wskazuje wyraźnie art. 100 § 1 Ordynacji podatkowej, który nakazuje wydanie odrębnej decyzji, co do każdego spadkobiercy. Obciążenie spadkobiercy składkami i należnościami z nimi związanymi, które ciążyły na spadkodawcy, jest więc możliwe

dopiero w wyniku wydania decyzji określającej zobowiązanie konkretnego spadkobiercy - na podstawie art. 100 Ordynacji podatkowej.

Biorąc powyższe pod uwagę Sąd Najwyższy, na mocy art. 398¹⁴ k.p.c., orzekł jak w sentencji wyroku.

[SOP]

[ms]